

Barbara Kutkowska

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

**WPLYW FUNDUSZY UNIJNYCH NA ROZWÓJ GOSPODARSTW
ROLNYCH POŁOŻONYCH NA TERENACH O WYSOKICH
WALORACH PRZYRODNICZYCH***

*IMPACT OF EUROPEAN FUNDS ON THE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL FARMS LAID ON TERRAINS
OF GREAT NATURAL VALUES*

Słowa kluczowe: gospodarstwo, instrumenty WPR, programy rolnośrodowiskowe, park krajobrazowy

Key words: farm, instruments of CAP, agri-environmental programmes, landscape park

Synopsis. Celem badań była ocena zaangażowania rolników gospodarujących na terenach Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy w pozyskiwaniu środków finansowych w ramach instrumentów WPR. Jak wykazały badania ankietowe, zaangażowanie to było znikome. Powszechnie wykorzystywanym instrumentem wsparcia były tylko dopłaty bezpośrednie, natomiast tylko 12% respondentów skorzystało z działań w ramach PROW-u. Wiedza na temat programów rolnośrodowiskowych wśród rolników jest niewystarczająca. Równie niska jest świadomość konieczności gospodarowania w sposób przyjazny dla środowiska przyrodniczego w warunkach prowadzenia produkcji rolniczej na terenach prawnie chronionych. Rolnicy zamierzają w większości łączyć działalność rolniczą z turystyką. Jednak niezbędne do tego inwestycje przeprowadzają głównie w oparciu o kapitał własny.

Wstęp

Obszary o wysokich walorach przyrodniczych w Polsce objęte ochroną prawą [Ustawa o ochronie przyrody 2008] zajmują 32,3% powierzchni kraju [Bałtomiuk 2010ab]. Do głównych form ochrony przyrody należą między innymi: parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody i obszary Natura 2000 [Gotkiewicz 2010]. Ponad 20% terenów tworzących System Obszarów Chronionych stanowią użytki rolne [Ochrona środowiska... 2005]. Rolnictwo pozostaje dominującą formą działalności gospodarczej na obszarach chronionych, coraz częściej łączone jest z turystyką. Na terenach parków narodowych ogranicza się działalność rolniczą, natomiast mniej - w okolicach parków narodowych i w parkach krajobrazowych. Podstawowym celem działalności rolniczej jest zachowanie równowagi ekologicznej, bioróżnorodności i stwarzanie warunków do produkcji zdrowej żywności [Kutkowska 2007]. Wspólna polityka rolna proponuje instrumenty wspierające te działalności. Są nimi programy rolnośrodowiskowe [Rozporządzenie Rady... 2005]. Programy te dają możliwość zachowania cennych walorów środowiska przyrodniczego, a szczególnie ochrony gruntów rolnych i lokalnego krajobrazu przed dewastacją. Dają one także szansę osiągnięcia korzyści ekonomicznych przez właścicieli gospodarstw rolnych [Zegar 2010]. Instrumenty te wdrażane są głównie w ramach PROW 2004-2006, a obecnie PROW 2007-2013. Działania wspierane finansowo z funduszy unijnych propagują prośrodowiskowe formy użytkowania zasobów środowiska na obszarach wiejskich, a rolnicy otrzymując płatności z tytułu podejmowania poszczególnych programów przekonują się, że dbałość o stan środowiska przedkłada się na dochody i możliwości rozwojowe gospodarstw.

---

* Opracowanie powstało w ramach projektu badawczego MNiSW pt. „Ocena realizacji celu produkcyjno-ekonomicznego rolnictwa dolnośląskiego w warunkach zrównoważonego rozwoju” nr N N114 207834 realizowanego przez IRWiR PAN w Warszawie.

Metodyka badań

Celem przeprowadzonych badań była ocena zaangażowania rolników, których gospodarstwa zlokalizowane są na terenach o wysokich walorach przyrodniczych objętych ochroną prawną, w proces pozyskiwania środków finansowych z programów unijnych w latach 2004-2008. Oszacowano również znajomość uregulowań prawnych dotyczących prowadzenia działalności rolniczej w tych specyficznych warunkach i dostosowywanie się do ich wymogów. Do analizy wybrano celowo 30 gospodarstw indywidualnych. Kryterium doboru była powierzchnia powyżej 5 ha oraz usytuowanie gruntów na terenie parku krajobrazowego. Badania zlokalizowano na terenie Parku Krajobrazowego Dolina Bystrzycy w województwie Dolnośląskim, w gminie Kąty Wrocławskie. Dla potrzeb badań opracowano formularz kwestionariusza wywiadu. Dane zebrane zostały drogą wywiadu bezpośredniego w 2009 roku.

Wyniki badań

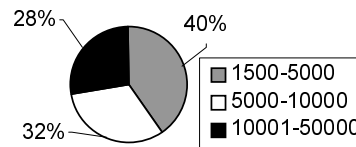
Gmina Kąty Wrocławskie stanowi bardzo atrakcyjny pod względem walorów krajobrazowych i przyrodniczych fragment powiatu wrocławskiego. Są tu doskonałe warunki do rozwoju turystyki i rekreacji, szczególnie w formie wypoczynku sobotnio-niedzielnego. Gmina zna korzystne położenie w pobliżu aglomeracji Wrocławia. Prawie 90% powierzchni gminy stanowią użytki rolne i 7% użytki leśne¹. Głównym atutem gminy w zakresie walorów przyrodniczych, jest leżąca na terenie gminy część Parku Krajobrazowego Dolina Bystrzycy. Powierzchnia parku wynosi 8570 ha i swym zasięgiem obejmuje cztery gminy. Powierzchnia części parku leżąca na terenie gminy Kąty Wrocławskie wynosi 4021 ha, co stanowi prawie 50% powierzchni parku oraz 23,7% ogólnej powierzchni gminy. Rejon badań charakteryzuje się bardzo dobrymi warunkami klimatyczno-glebowymi do produkcji rolniczej².

Średnia powierzchnia ankietowanego gospodarstwa wynosi 28,6 ha użytków rolnych, w tym 92% stanowią grunty orne. Jest ona ponad czterokrotnie większa od przeciętnego arealu jakim dysponują rolnicy w analizowanej gminie. Do badań nie wzięto obiektów o powierzchni poniżej 5 ha, zakładając, że właściciele takich gospodarstw w najmniejszym stopniu wykorzystują programy unijne. Gospodarstwa prowadzone były przez doświadczonych rolników w wieku ok. 47 lat. Posiadali oni wykształcenie średnie nierolnicze (32%) oraz zawodowe nierolnicze (24%). Wykształcenie rolnicze na poziomie zawodowym i średnim miało 32% ankietowych. Ponad połowa z nich, w ramach doskonalenia kwalifikacji zawodowych, ukończyła kursy i szkolenia, w tym były to kursy rolnicze. Tylko 4 respondentów (12%) uczestniczyło w szkoleniach z zakresu funduszy unijnych, w tym tylko jeden z nich zapoznał się szerzej z możliwościami wprowadzenia do gospodarstw programów rolnośrodowiskowych.

Ze względu na predyspozycje klimatyczno-glebowe, główną uprawą były zboża oraz rzepak. Dla 60% gospodarzy produkcja rolnicza jest głównym źródłem dochodu. Inne źródła to działalność pozarolnicza na terenie gospodarstwa (agroturystyka), prace zarobkowe poza wsią, renty i emerytury oraz działalność pozarolnicza na terenie wsi. Osoby bardziej wykształcone i młodsze w większym stopniu poszukiwały zatrudnienia poza terenami wiejskimi, wykorzystując bliskość aglomeracji wrocławskiej.

Po roku 2004 również do tych gospodarstw skierowano wsparcie finansowe w ramach funduszy Unii Europejskiej. Instrumentem powszechnie wykorzystywanym były dopłaty bezpośrednie. Skorzystali z niego wszyscy rolnicy, za wyjątkiem właściciela jednego gospodarstwa, który ze względów formalnych nie starał się o ich uzyskanie.

Kwoty wypłaconych rocznych dopłat wynosiły od 1,5 do 50 tys. zł. Płatności w granicach od 1 do 5 tys. zł otrzymało 40% ankietowanych, powyżej 5 do 10 tys. zł – 32% i od powyżej 10 do 50 tys. zł – 20% (rys. 1). Blisko jedna trzecia badanych gospodarstw przeznaczyła środki finansowe, uzyskane z tytułu dopłat, wyłącznie na potrzeby gospodarstwa domowego, 50% także na bieżące funkcjonowanie gospodarstwa rolnego i tylko 10% na cele inwestycyjne.

Rysunek 1. Średnia wysokość uzyskanych dopłat bezpośrednich w latach 2004-2008 [% gospodarstw]
Źródło: badania własne.

¹ Opracowanie na podstawie danych US we Wrocławiu (2008 r.).

² Wartość wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg IUNG w Puławach wynosi 95,9 pkt, przy średniej dla Polski – 66,6 pkt i dla woj. dolnośląskiego – 74,2 pkt.

Tabela 1. Przyczyny niepodjęcia działań PROW według wieku właściciela

Wiek właściciela	Przyczyny niepodjęcia działań PROW [% ankietowanych]				
	brak spełnienia wszystkich formalnych warunków	zbyt duża biurokracja	niski poziom wiedzy	niewystarczające własne środki finansowe	brak programów do wykorzystania w gosp.
Do 40 lat	25,0	75,0	25,0	37,5	25,0
41-50	88,9	77,8	22,2	33,3	0,0
Powyżej 50	12,5	87,5	37,5	25,0	12,5
Ogółem	44,0	80,0	28,0	32,0	12,0

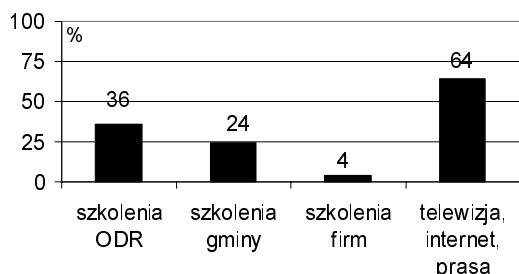
Źródło: opracowanie własne.

W odróżnieniu od płatności bezpośrednich, zainteresowanie innymi instrumentami PROW 2004-2006 i 2007-2010 było w znikomym. Tylko 10% ankietowanych gospodarstw sięgnęło po programy rolnośrodowiskowe, a jedno skorzystało z możliwości uzyskania wsparcia finansowego dla gospodarstw niskotowarowych. Tak więc, spośród 30 ankietowanych rolników tylko czterech (12%) wykorzystowało instrumenty finansowane proponowane rolnikom w ramach WPR.

Szukając przyczyn słabego wykorzystania instrumentów PROW-u w tych gospodarstwach, zasięgnięto opinii ich użytkowników. W 80% gospodarze wskazywali na zbyt zawile, ich zdaniem, procedury biurokratyczne. To wskazanie dominowało, niezależnie od wieku i poziomu wykształcenia respondenta (tab. 1).

Drugą istotną przyczyną było niespełnienie wymogów formalnych koniecznych do uruchomienia poszczególnych działań. Na tą przeszkodę wskazywali głównie rolnicy w wieku 41-52 lat, legitymujący się wykształceniem średnim. Dla 32% respondentów ograniczeniem były zbyt małe środki finansowe własne, na tą przyczynę wskazywali głównie rolnicy z wykształceniem podstawowym. Ci respondenci w największym procencie nie dostrzegli programów możliwych do wykorzystania w swoich gospodarstwach. Około 30% ankietowanych, jako jedną z przyczyn niewykorzystania programów wsparcia w ramach WPR, wskazało niski poziom wiedzy na ten temat. Według oceny respondentów, prawie 50% z nich odczuwało, że są dobrze poinformowanymi o instrumentach wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich, jakie proponuje PROW, ale 40% z nich znało te programy słabo, a 10% bardzo słabo. Podstawowym źródłem wiedzy o programach unijnych są media (64%) oraz kursy i szkolenia organizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego (36%) i przez administrację gminną (24%). Na telewizję, internet oraz prasę, jako podstawowe źródła informacji o środkach unijnych, wskazywało większość ankietowanych, niezależnie od wieku i wykształcenia (rys. 2). Szkolenia i kursy organizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego, jako ważne źródło wiedzy o instrumentach WPR, wskazali respondenci w wieku powyżej 40 lat z wykształceniem średnim, a na kursy organizowane przez gminę osoby z wykształceniem zawodowym i podstawowym.

W opinii większości respondentów, pomimo pomocy finansowej w ramach WPR, w analizowanych latach sytuacja finansowa ich gospodarstw nie uległa zmianie. Tak twierdzili przede wszystkim respondenci w wieku powyżej 50 lat z wykształceniem podstawowym i zawodowym. W ocenie 28% respondentów sytuacja ta niewiele się poprawiła i dotyczyło to właścicieli gospodarstw większych, w wieku do 50 lat. Według 12% ankietowanych, kondycja finansowa ich gospodarstw pogorszyła się. Byli to rolnicy starsi z wykształceniem podstawowym. Dla 56% ankietowanych kondycja ta pozostała bez zmian. Wskazali na

Rysunek 2. Źródła wiedzy o funduszach UE [% ankietowanych]

Źródło: opracowanie własne.

to właściciele gospodarstw największych, z grupy wiekowej 41-50 lat.

Większość ankietowanych widziała możliwości rozwoju swoich gospodarstw i potrafi wskazać plany na przyszłość. Związane były one zwłaszcza z zakupem i dzierżawą gruntów, a także z przeprowadzaniem inwestycji modernizacyjnych. Tak wskazali przede wszystkim ankietowani w wieku do 50 lat z wykształceniem zawodowym, czyli ci, którzy swoją przyszłość widzieli w kontynuowaniu działalności rolniczej.

Rolnicy w analizowanym okresie przeprowadzili inwestycje bazując głównie na środkach finansowych własnych oraz na kredytach preferencyjnych. W niewielkim stopniu sięgano po środki UE (tab. 2). Byli to właściciele gospodarstw największych, z grupy wiekowej 41-50 lat, z wykształceniem średnim. W przyszłości 56% ankietowanych chce modernizować swoje gospodarstwa. Dotyczy to zwłaszcza gospodarstw od 10 do 50 ha, ale tylko połowa z nich chce wykorzystać w tym celu środki UE.

Ponad 70% ankietowanych wiedziało, że ich gospodarstwo położone jest na terenie parku krajobrazowego. Dotyczy to zwłaszcza osób w wieku 41-50 lat i powyżej 50 lat. Prawie 30% respondentów deklarowało znajomość prawnych ograniczeń prowadzenia działalności gospodarczej na tych terenach, lecz tylko niektórzy z nich stosowali te ograniczenia w praktyce. Byli to przede wszystkim użytkownicy gospodarstw większych, w wieku powyżej 50 lat, z wykształceniem średnim. Tylko co piąty ankietowany wskazywał, że regulacje te stanowią poważne ograniczenia w prowadzeniu działalności gospodarczej³.

Instrumentem szczególnie predysponowanym do wdrażania w gospodarstwach użytkownikach na terenach o wysokich walorach przyrodniczych są programy rolnośrodowiskowe [Kutkowska 2008]. Jak wspomniano wcześniej, do roku 2008 podjęły je tylko 3 ankietowane gospodarstwa. Znajomość tych programów deklarowało natomiast 16% ankietowanych. Byli to rolnicy z grupy obszarowej 50-100 ha, głównie w wieku do 40 lat.

Dla 63% badanych programy te są dobrym rozwiązaniem jako sposób gospodarowania w przyszłości. Rolnicy wskazywało na to najczęściej, bez głębszej wiedzy na ten temat. Ponad jedna trzecia ankietowanych nie potrafiła wypowiedzieć się bardziej szczegółowo na temat pakietów rolnośrodowiskowych.

Pomimo, że dla większości ankietowanych rolników produkcja rolnicza obecnie stanowi główne źródło dochodów, swoją przyszłość widzą oni raczej w jej łączeniu z agroturystyką (rys. 3). Występujące walory przyrodnicze, a także bliskość Wrocławia stawia możliwość propozycji ofert turystycznych, przede wszystkim weekendowych, dla rodzin z dziećmi, grup turystycznych, seniorów, a także miłośników jazdy konnej. Niezbędne inwestycje przystosowujące gospodarstwa do tych działalności mogą być współfinansowane w przyszłości w ramach 3 osi PROW 2007-2013.

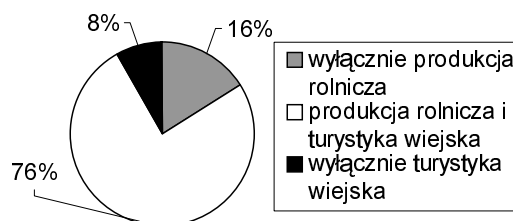
Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, że w większości gospodarujący na terenach parku krajobrazowego rolnicy zdają sobie z tego sprawę, lecz niewielu z nich zna i stosuje się do wymogów, wynikających z prawa o ochronie przyrody. W warunkach integracji z UE, po roku 2004 do gospodarstw skierowano programy rolnośrodowiskowe, a po roku 2006, także programy działań w ramach obszarów Natura 2000. Instrumenty te finansowane z budżetu unijnego przeznaczone są przede wszystkim do gospodarstw położonych na terenach o wysokich walorach przyrodniczych. Programy rolnośrodowiskowe w latach

Tabela 2. Inwestycje w gospodarstwach w latach 2004-2008 według grup obszarowych

Grupa obszarowa [ha]	Gospodarstwa inwestujące	Źródła finansowania		
		środki własne	kredyty	środki UE
do 10	40,0	100,0	50,0	0,0
10-20	50,0	100,0	0,0	0,0
20-50	84,0	100,0	40,0	0,0
50-100	100,0	100,0	50,0	50,0
Ogółem	68,0	100,0	36,0	12,0

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Kierunki rozwoju gospodarstw położonych na terenach prawnie chronionych w opinii rolników [% ankietowanych]

Źródło: opracowanie własne.

³ Podobne badania prowadzone w roku 2006 na terenach innych dolnośląskich parków krajobrazowych wykazały, że większość rolników (ok. 80%), zdaje sobie sprawę z faktu, że gospodarstwo znajduje się na obszarze chronionym, jednak nie wszyscy spośród nich wiedzą (14%), jakie są prawne ograniczenia dotyczące gospodarowania na tych terenach. Około 20% ankietowanych rolników nie przestrzega wymagań, jakie stawiane są gospodarstwu położonym na obszarach objętych ochroną prawną [Kutkowska 2007].

2004-2006 były działaniami najbardziej nowatorskim. W skali kraju podjęło je 4% gospodarstw [Wstępna analiza.....2009]. Ich wdrożenie było i jest możliwe tylko dzięki zaangażowaniu ośrodków doradztwa rolniczego [Kania 2008]. Badania wykazały jednak, że wiedza wśród rolników na ten temat jest jednak zbyt mała. Oceniając zaangażowanie prowadzących gospodarstwa na terenach Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy w pozyskiwanie środków, wspierających działalność i rozwój gospodarstw z funduszy unijnych, zauważyć można iż, do tej pory powszechnie wykorzystywanym instrumentem były dopłaty bezpośrednie, natomiast zainteresowanie innymi programami, w tym programami rolnośrodowiskowymi, było znikome. Ankietowani rolnicy mają plany na przyszłość, chcą ukierunkować swoją działalność na łączenie produkcji rolniczej z agroturystyką. Zadaniem służb rolnych, administracji lokalnej, a także władz parku krajobrazowego jest uświadomienie im, że gospodarowanie w sposób przyjazny dla środowiska przyrodniczego jest koniecznością, a podejmowane przez rolników programy rolnośrodowiskowe dają możliwość osiągnięcia również korzyści finansowych.

Literatura

- Bałtromiuk A.** 2010a: Metodologia i organizacja badania społeczno-gospodarczych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polski. *Więś i Rolnictwo*, nr 1(146). Wyd. IRWiR-PAN, Warszawa, s. 60-61.
- Bałtromiuk A.** 2010b: Biebrzański Park Narodowy jako przykład integracji funkcji ochronnej i rolniczej na obszarach Natura 2000. Wyd. IRWiR-PAN, Warszawa, s. 131-145.
- Gotkiewicz W.** 2010: Funkcjonowanie obszarów Natura 2000 na terenie parków narodowych i krajobrazowych. *Więś i Rolnictwo*, nr 1(146). Wyd. IRWiR-PAN, Warszawa, s. 122-130.
- Kania J.** 2008: Wybrane efekty doradztwa rolniczego we wdrażaniu instrumentów Wspólnej polityki rolnej. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. X, z. 1, s. 133-138.
- Kutkowska B.** 2008: Realizacja programów rolnośrodowiskowych na terenie Dolnego Śląska w latach 2004-2006 ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o wysokich walorach przyrodniczych. *Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych*, nr 35/36, s. 44-48.
- Kutkowska B.** 2007: Możliwości rozwoju obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenach o wysokich walorach przyrodniczych. *Więś i Rolnictwo*, nr 3(136). Wyd. IRWiR-PAN, Warszawa, s. 109-130.
- Niewęglowska G.** 2002: Przygotowanie polskich rolników do uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IV, z. 6, s. 127-131.
- Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, cz. 1 i 2, Warszawa, 2009.
- Zegar J.S.** 2010: Warunki środowiskowe a ekonomika gospodarstw rolnych. *Więś i Rolnictwo*, nr 1(146). Wyd. IRWiR-PAN, Warszawa, s. 106-121.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. Dz. U. Nr 92 poz. 880 z późn. zm., ustawa z dnia 3 października 2008 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. Nr 201 poz. 1237.
- Ochrona środowiska. Informacje i opracowanie tematyczne. 2005: GUS, Warszawa.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Summary

The opinion of farmers commitment husbanding on the terrains of the Lanscape Bystrzyca Valley Park in gaining of financial centres within the instruments of CAP was the aim of investigations. The questionnaire interview showed that commitment of farmers was scarce. Only direct payments were universally used, however only 12% respondents reached after acts in frames of RADP support instruments. Knowledge on the subject of agri-environmental programmes among farmers is insufficient. The consciousness of the necessity of husbanding in the friendly way for the natural environment in conditions of agricultural production leadership on legally protected terrains is equally low. Farmers have plans for the future. They are going to combine the agricultural activity in the majority with tourism. However indispensable to this investments are realized in the support of own capital mainly.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Barbara Kutkowska
 Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
 Katedra Ekonomii i Zarządzania
 pl. Grunwaldzki 24A
 50-363 Wrocław
 tel. (71) 320 17 83
 e-mail: barbara.kutkowska@up.wroc.pl